

Σπήλαιο «Χρυσοσπηλιά» Φολεγάνδρου

Γιώργος Δαλαμάγκας

Η Φολέγανδρος ανήκει στο νησιωτικό σύμπλεγμα των Κυκλάδων και βρίσκεται μεταξύ Μήλου και Θήρας. Αποικίστηκε αρχικά από Κρήτες, με αρχηγό το γιο του Μίνως. Φολέγανδρο, στον οποίο οφείλεται η ονομασία της. Το νησί είναι γνωστό και ως Πολύκανδρος. Σημαίνει πετρώδης και έχει φοινικική προέλευση.

Κατοικήθηκε από Δάρεις, Φοίνικες, Μινωίτες και Δωριείς. Στην περίοδο της ρωμαιοκρατίας χρησιμοποιήθηκε ως τόπος εξορίας. Αυτό ίσως να έχει άμεση σχέση με το ενεπίγραφο του σημαντικότερου σπηλαίου της, της Χρυσοσπηλιάς. Στον περιορισμένο και άγονο χώρο του νησιού με προβληματική τη δυνατότητα στέγασης από την έλλειψη πρώτων υλών, το σπήλαιο στάθηκε ευκαιριακό κατάλυμα. Ο χώρος του είναι τεράστιος, προσιτός από τη θάλασσα και αρκετά φωτισμένος με φυσικό φως. Αυτά ισχύουν για τον προθάλαμο, που θυμίζει μεγάλο υπόστεγο.

Στο λόφο Παναγιά πάνω από τη Χώρα υπάρχουν αρχαία και μεσαιωνικά ερείπια (Παλιόκαστρο). Η Φολέγανδρος περιλαμβανόταν στο δουκάτο της Νάξου από το 1207. Το νησί έχει υποστεί στο παρελθόν αρκετές επιδρομές και καταλήψεις από πειρατές και κατά καιρούς κατακτητές (Μανιάτες, Τούρκους κ.ά.). ενώ χαρακτηριστική ήταν και η επιδρομή το 1715 του Καπουδάν Πασά με σκληρά αντίποινα για υπόθαλψη πειρατών. Επίσης κατά το 18ο αιώνα, η Φολέγανδρος είχε καταληφθεί για λίγα χρόνια από τους Ρώσους.

Το μικρό μέγεθος και το άγονο του εδάφους κρατούσαν σχετικά περιορισμένο τον πληθυσμό του νησιού (π.χ. 1889=826 κάτοικοι, 1928=528, 1981=605). Η αλιεία, η γεωργοκτηνοτροφία και ο τουρισμός, αποτελούν σήμερα τις βασικές ασχολίες των κατοίκων. Υπάρχουν δύο οικισμοί, η Χώρα και η Άνω Μεριά, που συνδέονται με τιμεντόστρωτο δρόμο που καταλήγει στο Καραβοστάσι. Εκεί προσεγγίζουν τα καράβια της γραμμής. Το ψηλότερο βουνό του νησιού είναι ο Άγιος Ελευθέριος που έχει υψόμετρο 411μ. Κάποια τοπωνύμια (Σιφναϊκά, Σερφιώτικα) δείχνουν χώρους παλαιότερων εποικισμών, μάλλον από γειτονικά νησιά. Τέλος, η Φολέγανδρος έχει μήκος 12 χιλιόμετρα και από τον Πειραιά απέχει 102 μίλια.

Το ιστορικό

Η Χρυσοσπηλιά έγινε γνωστή στο γράφοντα, μέλος τότε στο Δ.Σ. του ΣΠ.ΕΛ.Ε.Ο. από τον ορειβάτη Θ. Σοφρά που βοήθησε και στην εξερεύνηση. Η τελευταία πραγματοποιήθηκε μαζί με τη φωτογράφιση στις 19-20 Δεκεμβρίου 1984 . Ακολούθησε έκθεση και χαρτογράφηση από το γράφοντα, καθώς και δεύτερη αποστολή τον Ιούλιο του 1987 . Η επίσκεψη στο σπήλαιο έγινε με άδεια του Υπουργείου Πολιτισμού και ενημέρωση της κοινοτικής αρχής.

Η προσέλαση

Το σπήλαιο βρίσκεται ΒΑ της Χώρας Φολεγάνδρου και στη βορινή απόκρημη πλαγιά του Παλιόκαστρου, όπου υπάρχουν ίχνη παλαιών τειχών καθώς και ένα ακατοίκητο μοναστήρι-εκκλησιά, χτισμένο σε λείψανα αρχαίου κτίσματος.

Υπάρχει πρόσβαση από τη θάλασσα (χρειάζεται βέβαια γι' αυτόν τον τρόπο κάποιο πλωτό μέσο), καθώς και από τη στεριά. Η διαδρομή είναι 45'- 60' (ανάλογα με τις δυνατότητες των βαδιστών) όχι επειδή η απόσταση είναι μακρινή, αλλά λόγω του ότι η περιοχή είναι κακοτρόχαλη. Στα μισά της διαδρομής συναντούμε φαράγγι βαθύ και βραχώδες με μήκος περίπου 500 μέτρων και μέσο πλάτος γύρω στα 10 μέτρα . Αρχίζει λίγο μετά την κορυφή του λόφου και καταλήγει κατηφορίζοντας στη

θάλασσα. Δύσβατος ο δρόμος, απόκρημνη και πετρώδης η πλαγιά αρχικά.

Κατόπιν για να κατέβουμε από το χείλος του φαραγγιού στον πυθμένα (περίπου 100μ. υψομετρική διαφορά) χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή και ανίχνευση για το μοναδικό δυσδιάκριτο μονοπάτι. Τρόπος του λέγειν βέβαια, γιατί ούτε μονοπάτι μπορεί να χαρακτηριστεί. Σε κάποια σημεία γίνεται επικίνδυνο το πέρασμά του, τουλάχιστον για τους απρόσεκτους. Οι κοσμογονικές μεταβολές που για πολλά εκατομμύρια χρόνια συνέβησαν στο γήινο φλοιό έχουν δημιουργήσει εδώ κάθετες λιθωματικές στρώσεις (ασβεστόλιθοι, προσμείξεις μαρμάρων ιδίως, σχιστόλιθοι κτλ.). Η διάβρωσή τους φαίνεται ότι έγινε αρχικά από νερά της επιφάνειας. Ίσως ακόμη και από νερά εκβολής υπόγειου ποταμού, που για μεγάλα διαστήματα βάθαινε στο πέρασμά του προς τη θάλασσα την κοίτη και διάβρωνε τα τοιχώματα, σμιλεύοντας στο άγριο αυτό τοπίο το φαράγγι. Εξειδικευμένοι βέβαια επισκέπτες αναφέρονται με περισσότερο τεκμηριωμένη ορολογία όσον αφορά στη γεωλογική ιστορία της Φολεγάνδρου (Άλφρεντ Φίλιπσον, Η νότια πλευρά των Κυκλάδων, 1959).

Ακολουθούμε την κοίτη του φαραγγιού, ανάμεσα σε ογκόλιθους και απόκρημνα δεξιά και αριστερά τοιχώματα. Πενήντα μέτρα πριν καταλήξουμε στη θάλασσα, στρίβοντας αριστερά και περνώντας άλλη μια βραχώδη πλαγιά φτάνουμε στο σπήλαιο.

Η περιγραφή

Σε πρώτη εντύπωση το μέγεθός του είναι τεράστιο. Το στόμιο ελλειπτικό με πλάτος 25μ. και μέγιστο ύψος 15μ. αφήνει να φανούν τείχη. Αρχικά δείχνουν οχυρωματικά, διαπιστώνεται όμως τελικά ότι είναι τρεις δεξαμενές νερού. Μία στρογγυλή και δύο σε σχήμα παραλληλόγραμμου. Χτίστηκαν κάτω από σημεία έντονης σταγονοροής της οροφής για την υδροδότηση αυτών που κατά καιρούς έζησαν ή διέμεναν στο σπήλαιο.

Η μία μάλιστα είχε νερό καθαρό μια και το εσωτερικό επίχριμά της (άσβεστος-άμμος-τριμμένα κεραμικά) είχε διατηρηθεί. Ήταν ένα κονίαμα πολλών εκατονταετηρίδων και όμως αποτελεσματικό όπως τα σύγχρονα. Ίχνος οχυρωματικού τείχους που κάποτε έφραζε την είσοδο μόλις που διακρίνεται. Το μέγιστο μήκος αυτής της αίθουσας είναι 90μ., το μέσο πλάτος 30μ. και το ύψος 12μ. Το δάπεδό της καλύπτεται από ογκόλιθους διάσπαρτους (δεκάδων τόνων μερικοί) που αποκολλήθηκαν κάποτε από την οροφή ή από τα διευρυνόμενα από τα νερά πλευρικά τοιχώματα. Ανάμεσα σε αυτούς και σε βράχους μόνιμους υπάρχουν σημεία από χώμα διάσπαρτο με κεραμικά θραύσματα, πέτρες μικρότερες και κόκαλα, τα περισσότερα ανθρώπινα.

Μεγάλοι λάκκοι βρίσκονται εδώ κι εκεί, φτιαγμένοι στο παρελθόν από μια συγκυρία άγνοιας και «αρχαιολογικής περιέργειας» ντόπιων και ξένων ίσως. Μέχρι πρόσφατα σχετικά, τα καΐκια φόρτωναν λίπασμα! Χώμα δηλαδή εμπλουτισμένο με περιττώματα πουλιών και άλλα οργανικά κατάλοιπα. Επισκέπτες στο παρελθόν αναφέρονται σε επιφανειακά αρχαιολογικά ευρήματα καθώς και σε ανθρώπινους σκελετούς.

Αναφέρουμε μερικά αποσπάσματα:

Α) Ludwig Ross (Ταξιδεύοντας στα ελληνικά νησιά του Αιγαίου Πελάγους, Stuttgart και Tubingen 1840, τ.1) σ. 148 : «Η Χρυσοσπηλιά βρίσκεται στην πλαγιά ψηλού λόφου, απέναντι από τα νησιά Ολίαρος και Πάρος, πάνω στον οποίο βρίσκονται τα μνημεία της αρχαίας Φολεγάνδρου. Από το εσωτερικό του νησιού μπορεί κανείς με μεγάλο κίνδυνο της ζωής του να πλησιάσει, ακόμα και από τη θάλασσα είναι πολύ δύσκολη η ανάβαση. Στην είσοδο βρίσκουμε καθαρό νερό, το οποίο συλλέγεται σε δυο γούρνες (ίσως από τη ρωμαϊκή εποχή). Μου διηγήθηκαν μάλιστα πως πριν από λίγους μήνες ο νομάρχης της Μήλου βρήκε εδώ ένα άγαλμα από μάρμαρο. Τα μόνα που εμείς βρήκαμε ήταν μαρμάρινες πλάκες και κομμάτια από βάζα».

β) Hannalene Eberhard - Kirper (Κυκλάδες, νησιά τον Αιγαίου): ...στη σπηλιά βρίσκονταν πολλά

αρχαία αντικείμενα, πράγμα που δείχνει πως η σπηλιά χρησίμευε σαν ιερός ναός. Από την άλλη πλευρά πάλι οι σκελετοί που βρέθηκαν δείχνουν πως πρόκειται για νεκροταφείο».

Πάντως ακόμα και σήμερα, παρ' όλες τις φθορές, στην αριστερή πλευρά της κυρίως αίθουσας περισσότερο, υπάρχουν επιφανειακά αρκετά κόκαλα, σπασμένα και μη. Πιθανόν κάποιες ανασκαφικές τομές να έφεραν στο φως ευρήματα που ίσως απόμειναν. Κάποιες φορές η σπηλαιολογία γίνεται προπομπός. Στον τομέα βέβαια της παρατήρησης των εκάστοτε επιφανειακών ευρημάτων και της υποδείξης κάποιου σπηλαιοχώρου για πιο τεκμηριωμένη εκτίμηση και έρευνα από ειδικούς επιστήμονες (αρχαιολόγους, βιολόγους, ανθρωπολόγους κ.ά.).

Οι συνθήκες εδώ πάντως είναι μάλλον αδιευκρίνιστες και τα ερωτηματικά αφήνουν μια γοητεία μυστηριακή να πλανιέται στο χώρο και να απασχολεί τον τωρινό επισκέπτη.

Όπως μπαίνουμε στο σπήλαιο από δεξιά προς το κέντρο, μια επιβλητική σειρά από σταλαγμίτες και κολόνες δεσπόζει στο χώρο. Έχουν περισσότερο από 10μ. ύψος και υλικό εκφυλισμένο από την πολύχρονη έλλειψη αρκετής υγρασίας. Το σύνολό τους θυμίζει προϊστορικό ερπετό!

Δεξιά και πριν από τη μέση απόσταση της μεγάλης αίθουσας-προθάλαμου σχηματίζεται μια εσοχή, η είσοδος για το υπόλοιπο σπήλαιο. Βρίσκεται σε ύψος 6μ. από το δάπεδο και είναι επιμήκης, με διαστάσεις 5X1μ. Προχωρώντας περνάμε μερικούς σημαντικού μεγέθους σταλακτιτικούς σχηματισμούς, καθώς και κάποιους συσσωρευμένους ογκόλιθους στο δάπεδο που αφήνουν άβολα περάσματα. Υπάρχουν εδώ κάποια κεραμικά θραύσματα.

Συνεχίζουμε προς το βάθος του σπηλαίου. Κολόνες και σταλακτίτες πτυχωτοί κοσμούν το χώρο. Αμέσως μετά και σε ένα κατέβασμα φαίνονται στο βράχο απέναντι οι πρώτες επιγραφές. Πρόκειται για τα ονόματα ΓΛΑΥΚΟΣ και ΤΕΛΕΓΑΝΔΡΟΣ με κεφαλαία γράμματα, προπομπή εκατοντάδων άλλων που ακολουθούν μέχρι το τέλος.

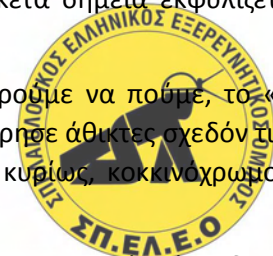
Κατηφορίζοντας λίγα ακόμα μέτρα, βρίσκουμε ένα μικρό θάλαμο μήκους 6μ. και ύψους περίπου 2μ. με ακανόνιστο σχήμα και όχι ιδιαίτερο στολισμό. Ο αμέσως όμως επόμενος είναι μεγαλύτερος με μια εντυπωσιακή σταλαγματική κολόνα και στρώσεις περιμετρικά πτυχωτών σταλακτιτών. Έχει 5μ. ύψος. Και εδώ συναντούμε αρκετά ονόματα όπως: ΕΥΔΑΜΟΣ, ΜΙΚΑΔΑΣ, ΤΙΜΑΡΗΤΟΣ, ΒΩΛΑΚΡΑΤΗΣ, ΒΡΥΚΕΤΑΣ, ΧΑΡΗΤΥΛΟΣ, ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ, ΧΑΡΙΤΟΣ κ.ά. Η χρήση του ιωνικού αλφάβητου είναι βέβαια ένδειξη προσδιορισμού. Το λόγο όμως εδώ έχει η αρχαιολογική έρευνα.

Υπάρχουν πάντως και φθορές στο διάκοσμο από ανθρώπινη ενέργεια. Έχουμε ήδη ξεπεράσει 50μ. διαδρομής στο σπήλαιο των επιγραφών (χωριστά βέβαια από την τεράστια αίθουσα-προθάλαμο). Αριστερά συναντούμε τον πρώτο διπλό δίσκο-μέδουσα, κολλημένο στο πλευρικό τοίχωμα. Συνεχίζουμε μέσα από ένα πέρασμα 3x3 μ. γεμάτο κολόνες, πλευρικούς σταλακτίτες καθώς και σταλακτίτες οροφής. Ανάμεσα στους τελευταίους βρίσκεται ένας ακόμη όμορφος δίσκος.

Σε αρκετά σημεία υπάρχουν μικροστολισμοί, στάσιμοι όμως σχεδόν για αιώνες λόγω περιορισμένης ή ανύπαρκτης σταγονορροής της οροφής. Μοιάζουν σαν έμβρυα λιθωματικά, που κάποιες συνθήκες αντίξοες τα βαλσάμωσαν πριν αναπτυχθούν! Δυστυχώς αλλά και ευτυχώς το σπήλαιο βρίσκεται στην αρχή περιόδου γήρανσης-παρακμής. Δυστυχώς γιατί έτσι χωρίς αρκετή υγρασία και σταγονορροή ο στολισμός του δεν ανανεώνεται και επιφανειακά σε αρκετά σημεία εκφυλίζεται, σε αργό ρυθμό βέβαια.

Στη συγκεκριμένη όμως περίπτωση της Χρυσοσπηλιάς ισχύει, μπορούμε να πούμε, το «κουδέν κακό αμιγές καλού». Η έλλειψη μεγάλης υγρασίας και σταγονορροής διατήρησε άθικτες σχεδόν τις τόσο χαρακτηριστικές επιγραφές. Εκατοντάδες δηλαδή ονόματα που με υγρό κυρίως, κοκκινόχρωμο πηλό γράφτηκαν σε πλευρικά τοιχώματα, βράχους, μέχρι και οροφές.

Οι ενεπίγραφοι χώροι έχουν εμβαδόν δεκάδων τετραγωνικών μέτρων, τα ψηφία είναι διαφόρων μεγεθών. Ένα όνομα ξεπερνά πολλές φορές σε μήκος το ένα μέτρο και ο αριθμός των ονομάτων είναι

πολλές εκατοντάδες. Κυριαρχούν ανδρικά ονόματα και σπάνια κάποια γυναικεία (ΝΑΥΣΙΣ, ΑΙΓΙΣΙΚΛΕΙΑ). Οπωσδήποτε αισθάνεται κανείς συγκίνηση και δέος μαζί, διαβάζοντας σε ολόκληρη τη διαδρομή ονόματα ανθρώπων. Ανθρώπων που σημάδεψαν με την παρουσία τους μυστηριακά και έντονα το χώρο του εσωτερικού σπηλαίου, ενώ έζησαν και κάποιοι από αυτούς τάφηκαν στον εξωτερικό τεράστιο προθάλαμο.

Προσεγγίζοντας τα 70μ. ακολουθεί κατέβασμα 3μ. Αριστερά ανοίγεται ένας σχετικά ευρύχωρος θάλαμος με δύο θαυμάσιους δίσκους στο κέντρο του, των οποίων η διάμετρος κυμαίνεται στο ένα μέτρο. Δεξιά αρχίζει διάδρομος πλάτους 4μ. και ύψους 6μ. με στολισμό σημαντικό, όπως κολόνες, σταλακτίτες, σταλαγμίτες μεγάλου μεγέθους. Στην οροφή υπάρχουν αρκετές συστοιχίες «μακαρονιών» (έτσι λέμε τους λεπτούς επιμηκυσμένους σταλακτίτες). Βλέπουμε ακόμα ημιτελείς δίσκους (μοιάζουν με μαρμαρωμένες μέδουσες) και έναν παράδοξο δισκοειδή σχηματισμό κατακόρυφο ανάμεσα σε σταλακτίτες. Γραμμένα σε κολόνες προς την οροφή υπάρχουν ονόματα, όπως: ΛΥΣΙΚΡΑΤΗΣ, ΚΑΛΛΙΣ, ΠΟΛΥΚΛΗΣ, ΕΥΚΛΗΣ κ.ά. Καθώς επίσης και μικροθραύσματα παλαιών πήλινων σκευών.

Συναντούμε εδώ ένα πραγματικό δάσος από κολόνες. Μοιάζουν λείψανα αρχαίου ενεπίγραφου ναού που ταξίδεψαν στο χρόνο, μεταφέροντας από το παρελθόν στο παρόν μνήμες. Ονόματα ανθρώπων που από πολλούς αιώνες έπαψαν να υπάρχουν. Άφησαν όμως την παρουσία τους διάχυτη στον παράδοξο και μυστηριακό τούτο χώρο. Οι ανεπιτήδευτες αυτές επιγραφές είναι μία διαρκής υπενθύμιση και αναδρομή.

Μια παράδοξη κολόνα-δίσκος μοιάζει με κοίλωμα δένδρου. Το λιθωματικό υλικό δημιούργησε εναπόθεση και φαντάζει σαν περίβλημα κορμού που λείπει το εσωτερικό ξυλώδες μέρος! Λίγο πριν σε άλλη μια κολόνα ενεπίγραφη υπάρχει εμφανής διαμήκης ρωγμή από τη βάση της στο δάπεδο μέχρι την οροφή του σπηλαίου. Η ρωγμή έχει τουλάχιστον 4 μέτρα μήκος και πρέπει να σχηματίστηκε από κάποιον ισχυρό σεισμό. Δημιουργήθηκε πριν γραφτούν επάνω της τα ονόματα, γιατί ο πηλός τους έχει εισχωρήσει στις ρωγμές. Αυτό σημαίνει ότι οι ρωγμές προϋπήρχαν. Ψηλά στην οροφή, άλλες ανάλογες ρωγμές έχουν καλυφθεί δευτερογενώς.

Μετά από 30 ακόμη μέτρα διαδρομής συναντούμε ένα ανέβασμα απότομο από καφέχρωμη λιθωματική επικάλυψη. Μοιάζει με τούρτα τεράστια και πολυώροφη! Στην κορυφή της διαγράφεται το άνοιγμα προς το βάθρο του σπηλαίου και έχει ύψος περίπου 9 μέτρα από το δάπεδο. Μπορεί κανείς να ανέβει και χωρίς τη βοήθεια σχοινιού- χρειάζεται όμως γι' αυτό προσοχή, ιδιαίτερα στην κατάβαση. Επάνω σχηματίζεται μικρός σχετικά (3x3μ.) θάλαμος, με ονόματα αριστερά στην οροφή και μερικά διάσπαρτα ισχνά «μακαρόνια» (υπάρχει εδώ κάποια σταγονορροή). Ακόμη δεξιά ένας σπασμένος δίσκος αφήνει να φανεί η ιδιαιτερότητα της δομής του.

Αφήνουμε πίσω μας συνεχίζοντας στενά περάσματα και διασχίσουμε ήδη μια αίθουσα αρκετά ευρύχωρη 8μ. μήκους. Στο τέλος της διακλαδίζεται σε δύο διαδρόμους: ένας 20μ. αριστερά, με λίγα πήλινα θραύσματα, κάποια οστά ζώων και στολισμό και άλλος δεξιά διαστάσεων μήκους 22μ. πλάτους 4μ. και ύψους 4μ. Εκατοντάδες ονόματα γεμίζουν τα πλευρικά τοιχώματα, τις κολόνες ακόμα και την οροφή, για την αναγραφή των οποίων πρέπει να χρειάστηκε ικρίωμα. Διασχίζουμε μερικά μέτρα στενών περασμάτων και αντικρίζουμε τον τελευταίο θάλαμο μήκους 25μ.

Ένας μικρός θάλαμος, περίπου 5μ. ύψους, διαθέτει ένα όμορφο μικρό δίσκο στην οροφή με διάμετρο 0.6μ. Ακόμα σε μια εσοχή-φωλιά ένα μοναχικό όνομα ΝΑΥΣΙΣ υποδηλώνει κάποια γυναικεία παρουσία. Πληθώρα και ποικιλία ονομάτων και εδώ, στη δυσπρόσιτη αυτή απόληξη του σπηλαίου, όπως ΕΥΝΟΜΟΣ, ΑΝΤΠΑΤΙΟΣ, ΝΑΞΙΟΣ αλλά και αρκετά δυσδιάκριτα.

Από την οροφή αριστερά ξεκινά συστάδα από ενσωματωμένες πλευρικά κολόνες 3μ. ύψους. Ονόματα γραμμένα κατακόρυφα τις κάνουν και μοιάζουν ξόανα: ΠΥΘΟΚΡΙΤΟΣ, ΡΑΥΠΩΝ, ΑΡΚΙΘΑΛΗ, ΕΥΦΡΑΓΟΡΑ, ΑΓΗΣΙΚΛΕΙΑ. Εδώ τα πλευρικά τοιχώματα είναι ολόγραφα. Οι χαρακτήρες γραφής είναι εμφανώς διαφορετικοί και πιθανώς δεν έχουν γραφεί από τον ίδιο άνθρωπο.

Το πάνθεο λοιπόν συνεχίζεται, διαβάζουμε δεκάδες διαφορετικά ονόματα. Γνωστά, ημιγνώριμα ή και άγνωστα ακόμα για τους μη ειδικούς: ΧΑΡΙΤΙΜΟΣ, ΣΙΚΩΝ, ΔΑΜΟΝΙΚΟΣ, ΒΑΙΟΣ, ΠΕΡΜΑΛΟΣ, ΠΟΛΥΚΑΡΜΟΣ, ΑΥΤΟΚΛΗΣ, ΣΑΤΥΡΟΣ, ΜΑΞΙΩΝ, ΑΙΣΧΥΛΟΣ, ΑΡΙΣΤΟΝΙΚΑ, ΠΥΡΙΑ, ΑΜΦΙΣΘΕΝΗΣ, ΔΕΚΑ, ΤΑΙΟΣ, ΚΛΕΩΝ και ΠΥΘΕΑΣ (σε ένα δίσκο που μοιάζει πέτρινο λουλούδι με μίσχο, σχεδόν δυο μέτρα ύψους).

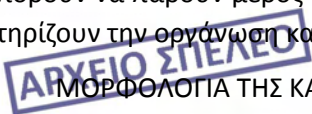
Συγκινητική οπωσδήποτε η αναδρομή στο παρελθόν τόσο των ανθρώπων που αντιπροσώπευαν τα ονόματα, όσο και στο παρελθόν της ελληνικής γραφής. Η ιδιομορφία της μεταφοράς εδώ (διαμέσου πολλών αιώνων) είναι το ότι δεν έγινε με το γνωστό και σίγουρο τρόπο της εγχάραξης-λάξευσης αλλά με μια ευπαθή στον χρόνο και τις συνθήκες μέθοδο. Ευτυχώς όμως οι ευνοϊκές συγκυρίες και το περιβάλλον του σπηλαίου με τις ανεπαίσθητες μεταβολές βοήθησαν στη διάσωσή τους.

Στις πρώτες περιλαμβάνονται η απομόνωση του νησιού και το δυσπρόσιτο του σπηλαίου, ιδιαίτερα του εσωτερικού ενεπίγραφου τμήματος. Αντίθετα η αίθουσα του μεγάλου προθάλαμου, σαν πιο προσιτή, έχει υποστεί περισσότερη φθορά από ανθρώπινες κατοπινές επεμβάσεις. Ο φόβος όμως του αγνώστου, τον σκότους και οι δεισιδαιμονίες προστάτευσαν αρκετά το δεύτερο μέρος της Χρυσοσπηλιάς. Κρίνοντας ακόμα και από αναφορές των λίγων προγενέστερων επισκεπτών φαίνεται ότι αγνοούσαν το δεύτερο μέρος του σπηλαίου. Στις ανεπαίσθητες; μεταβολές στο περιβάλλον του σπηλαίου συγκαταλέγεται κυρίως η αρχή της γήρανσης του σπηλαίου που είναι επακόλουθο της ανύπαρκτης και ελάχιστης σταγονορροής. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη μη επικάλυψη των εσωτερικών χώρων και τη διατήρηση των επιγραφών.

Το σπήλαιο κλείνει μετά το θαυμάσιο τελευταίο αυτό διάδρομο. Στην αρχή του, ένας; σταλαγμίτης συμβολικός (2x1,5x0,4 μέτρα) με σχήμα ελλειπτικό και φυτεμένος στο δάπεδο θυμίζει έντονα πλάκα επιτύμβια. Αφιερωμένη λες στη μνήμη δεκάδων και εκατοντάδων ανθρώπων. Ανθρώπων που ταξίδεψαν στους αιώνες με έναν παράδοξο τρόπο. Ονομαστικά, για προσκλητήρια νοερά στο παρόν και το μέλλον από τους μεταγενέστερους, ενώ τα ερωτηματικά και το δέος συνεχίζουν και θα συνεχίζουν να πλανώνται στους χώρους της Χρυσοσπηλιάς...

Για τον λόγο αυτό χρειάζεται να στηθεί κατασκήνωση στην περιοχή στην οποία θα πρέπει να πάρουν ενεργό μέρος τουλάχιστον 7-8 άτομα με καλές γνώσεις σπηλαιολογικών τεχνικών. Επίσης μπορούν να πάρουν μέρος και άλλοι οι οποίοι δεν είναι απαραίτητο να μπου στην καταβόθρα αλλά θα στηρίζουν την οργάνωση και την λειτουργία της κατασκήνωσης.

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΒΟΘΡΑΣ -ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Σαν σπηλαιολόγοι ήμασταν σίγουροι για την ύπαρξη μεγάλου συστήματος, γιατί η περιοχή της καταβόθρας βρίσκεται σε υψόμετρο 670 μέτρων όπου το στρώμα του ασβεστόλιθου είναι βαθύ. Εξ' άλλου υπήρχε η παρατήρηση ότι στην παραλία του Φωκιανού, δυτικά της εισόδου, μετά από βροχόπτωση αναβλύζει νερό χρωματισμένο κόκκινο ίσως από το χώμα της περιοχής.

Βέβαια ο γεωλογικός χάρτης μας δείχνει ότι τα ρήγματα έχουν κατεύθυνση από Β.Δ προς Ν.Α.

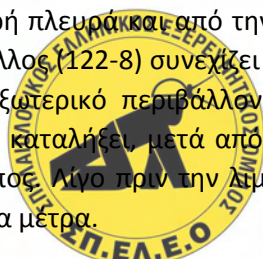
Η καταβόθρα ενώ στην αρχή είναι σχετικά στενή χωρίς μεγάλες καταβάσεις, μετά το σιφόνι (34)* αρχίζουν βάραθρα. Βρίσκουμε λίμνη (46) την οποία περνάμε με διαγώνια τραβέρσα. (47) Σε εκείνο το σημείο υπάρχει εισροή νερού (σχηματίζοντας γκουρ και κρυσταλλικό τοίχωμα) από διάδρομο ο οποίος ανοίγεται για 22μ. και καταλήγει σε μικρό σιφόνι και σε βάθος 120μ. περίπου ανοίγεται μεγάλη αίθουσα μετά από κατάβαση 30 μ σχοινιού (68). Περνάμε κάτω από πέτρες και μετά από διαδοχικές μικρές καταβάσεις στο (70) υπάρχει κάθετο τμήμα το οποίο συναντάει την κυρίως διαδρομή στο (75). Μετά από το επόμενο κατέβασμα υπάρχει κατακόρυφο βάραθρο 70μ. (77) στο οποίο μπορούμε να διακρίνουμε τις αλλαγές των τύπων του ασβεστόλιθου ανάλογα με τις γεωλογικές περιόδους σχηματισμού του. Εδώ τα πετρώματα έχουν περιέργους ανώμαλους σχηματισμούς και είναι εξαιρετικά αιχμηρά. Εδώ η ροή νερού αυξάνεται. Στο σημείο που πατάμε (78) υπάρχει λίμνη και το πέρασμα γίνεται κάτω από χαρακτηριστικό βράχο για να συνεχίσουμε με μικρή κλίση. Στο σημείο (85) και στα 230μ υπάρχει Split από την εξερεύνηση του 1989 η οποία έφτασε μέχρι το (94) στα -260μ. Μετά από κάθετα τμήματα φτάνουμε σε δάπεδο ευθύγραμμο και στο επόμενο κατέβασμα στο (100) υπάρχει αίθουσα από την οποία ανοίγουν 2 διαδρομές η μία συνεχίζει το κατέβασμα και μετά από 40 περίπου μέτρα καταλήγει σε λίμνη που περνώντας την με τραβέρσα συναντάμε διάδρομο που στο τέλος έχει πεσμένες πέτρες. Κατεβαίνοντας ανάμεσα από αυτές φτάνουμε σε στενό άνοιγμα κυκλικό από το οποίο δύσκολα περνά ο σπηλαιολόγος.

Ακολουθεί μαϊάνδρος (110- 115) με πλάτος μισό μέτρο περίπου, κατηφορικός, ο οποίος συνεχίζει μέχρι να συναντήσει βάραθρο (115).

Η άλλη διαδρομή που αρχίζει από το (100) ακολουθεί ένα στενό διάδρομο όπου περνά ο σπηλαιολόγος έρπην, για να τελειώσει σε εξώστη, από όπου αρχίζει βάραθρο (102) το οποίο καταλήγει μετά από 40 μ. περίπου μετά από κάποιες άλλες καταβάσεις στο μαϊάνδρο που είχαμε βρει στο προηγούμενο κατέβασμα από το (100). Συναντώνται οι διαδρομές στο (111). Από το (112) αρχίζει άλλος μαϊάνδρος αριστερά, ο οποίος όμως στενεύει απαγορευτικά μετά από λίγα μέτρα.

Το βάραθρο που αρχίζει από το (115) έχει διάμετρο περίπου 5 μ. και βάθος 45 μ. Πατώντας κάτω συναντάμε μια εισροή νερού (ίσως να είναι αυτή από το σημείο 112), και ένα μικρό μαϊάνδρο ο οποίος μετά λίγα μέτρα φθάνει σε αίθουσα όπου υπάρχει σιφόνι από την αριστερή πλευρά και από την άλλη δύο διάδρομοι (122). Ο ένας στενεύει πολύ μετά από 6 μ. περίπου, ενώ ο άλλος (122-8) συνεχίζει για 40 μ.! Σε αυτόν βρίσκονται πολλά υλικά που έχουν παρασυρθεί από το εξωτερικό περιβάλλον όπως πλαστικά φυσίγγια χώμα, φύλλα κ.α. Προχωράει κάπως ανηφορικά για να καταλήξει, μετά από μικρή λιμνούλα με λασπωμένο νερό σε στένωμα από όπου δεν περνάει άνθρωπος. Λίγο πριν την λιμνούλα υπάρχει κατηφορικό στενό τμήμα το οποίο όμως στενεύει και αυτό μετά λίγα μέτρα.

Το σιφόνι έχει μήκος 5μ. στην επιφάνεια, ενώ το βάθος του είναι και αυτό 5μ. η προσπέλαση του δεν έγινε γιατί ο σπηλαιολόγος δεν χωρούσε να περάσει με τις μπουκάλες στην πλάτη. Πάντως το

άνοιγμα είναι χαμηλό και δείχνει ότι φαρδαίνει μετά.

Η υψομετρική διαφορά από την είσοδο έως το σιφόνι είναι -490μ.

Η θερμοκρασία 12 C και η υγρασία 85 %.

Η κυρίως κατεύθυνση είναι Β.Δ. όπως είναι και τα ρήγματα σύμφωνα με τον γεωλογικό χάρτη του Ι.Γ.Μ.Ε. Αν παρατηρήσουμε στον χάρτη του στρατού (Γ.Υ.Σ.) τις καταβόθρες που σημειώνονται βλέπουμε ότι βρίσκονται σε ευθεία σχεδόν με κατεύθυνση Β.Δ. - Ν.Α.

Η συνέχιση της εξερεύνησης απαιτεί κατάδυση με μπουκάλες στα πλευρά και έμπειρους σπηλαιολόγους καθώς και άλλη μία εβδομάδα για την κατασκήνωση.

Μέχρι τώρα είναι το βαθύτερο σπήλαιο της Πελοποννήσου και το 4ο στην Ελλάδα.

*Τα νούμερα στην παρένθεση παραπέμπουν σε αντίστοιχα της χαρτογράφησης.

ΠΑΝΙΔΑ

Στο δεύτερο σιφόνι μαζί με τα φερτά υλικά, παρατηρήθηκαν άσπρες κουβαρίστρες, 2 γαιοσκώληκες και είδος εντόμου σαν την ψαλίδα άσπρο πάχους 1 χιλ. και μήκους 10 χιλ. το οποίο αντί για την ψαλίδα πίσω, είχε δύο άκρα σαν κεραίες. Έμοιαζε με το «dipluran».

Πήρα δείγματα τα οποία όμως χάθηκαν αφού το κουτάκι του film που τοποθετήθηκαν άνοιξε σε κάποιο στενό σημείο.

Σε κάποια συγκέντρωση νερού παρατηρήθηκε έντομο που περπάταγε στο νερό, όπως τα γνωστά σε λίμνες, μόνο που ήταν μικρότερο.

Στην είσοδο της καταβόθρας είδαμε δολιχόποδα, αρκετά ποντίκια καθώς και μερικές νυχτερίδες.

ΧΛΩΡΙΔΑ

Στο πρώτο τμήμα της καταβόθρας παρατηρήθηκαν 2 είδη μανιταριών.

ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Άσχετα με το χρονικό διάστημα που ο κάθε ένας πήρε μέρος στην αποστολή, αυτοί οι οποίοι πήραν μέρος η είναι με αλφαβητική σειρά οι εξής:

Αγάς Γιάννης	Κόντες Δημήτρης	Πετρουλάκης Νίκος
Αδαμόπουλος Κώστας	Κοφινάς Γιάννης	Σάκκαρης Περικλής
Ανδρουλάκη Ελευθερία	Κυριακάκης Γιάννης	Στράτος Δημήτρης
Δίτσας Θωμάς	Μαγουλά Μαρία	Συντυχάκη Κατερίνα
Θεοδοσιάδης Θωμάς	Μητσάκης Νίκος	Τάρταρη Γεωργία
Καρακωστανόγλου Ιάκωβος	Μυλωνάς Τάσος	Τριανταφύλλου Γιώργος
Κατσάνος Περικλής	Νικολαΐδης Στέφανος	Τριζώνης Βασίλης
Κατσιαβός Γιώργος	Παγκράτης Αντώνης	Φλούδα Αναστασία
Κάψης Άγγελος	Περδικογιάννης	Χριστοδούλου Ανδρέας
	Μπάμπης	

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Οι φωτογραφίες τραβήχθηκαν κυρίως σε slides από τους Π. Κατσάνο, Κ. Αδαμόπουλο, Γ. Κοφίνα,

Γ. Τριανταφύλλου και Σ. Νικολαΐδη. Σε αρκετές χρησιμοποιήθηκαν δύο flass με slaves. Υπήρχε πρόβλημα με την έντονη εξάτμηση απο το σώμα και την σταγονοροή. Τα films που χρησιμοποιήθηκαν ήταν 100, 200 και 400 ASA κυρίως FUJI SENSIA.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ
ΑΡΧΕΙΟ ΣΠΕΛΕΟ

Στον Δήμαρχο Λεωνιδίου για κ. Τσιγκούνη.

Στον γραμματέα κ. Καττή για τον συντονισμό και την διάθεση των υλικών άντλησης.

Στον σύμβουλο κ. Ξερακιά για την προσφορά του κτηρίου του σχολείου.

Τον κ. Σπανό για την προσφορά της γεννήτριας και την προσωπική του εργασία.

Τον κ. Μάγκα για την διάθεση του ψυγείου της ταβέρνας του.

Σε όλους τους κατοίκους των Πελετών για την φιλοξενία τους.

Στην Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας - Σπηλαιολογίας για την χορήγηση της άδειας.

Στην εταιρεία BOSCH για την προσφορά του πιστολέτου.

Στην αντιπροσωπεία SPIT για την προσφορά των στερεωτικών.

Στην εταιρεία WILO για την προσφορά της αντλίας.

Στην εταιρεία FUJI για την προσφορά των φιλμ.

Στον σύλλογο Σ.Ε.Λ.Α.Σ.

Στον Κώστα Αδαμόπουλο και τον Νίκο Μητσάκη που μας εμπιστεύθηκαν τα υλικά τους και επίσης στον Κώστα για την βοήθεια στην επεξεργασία της χαρτογράφησης και του έντυπου.

Στα μέλη της αποστολής και σε όλους όσους συνέβαλαν στην επιτυχία της.

